

НАРОДЖЕННЯ «РАДЯНСЬКОЇ ЛЮДИНИ»: ВІД «КОРЕНІЗАЦІЇ» ДО «ДРУЖБИ НАРОДІВ»

• Джерело 11 Історична довідка

Міжнаціональні відносини в Радянській Україні

Радянський Союз, утворений 30 грудня 1922 р., пройшов у своєму розвитку декілька періодів, а його політика щодо національних спільнот неодноразово істотно змінювалася.

1920-ті рр. — політика «коренізації»

Нова держава, розуміючи важливість залучення до більшовицької ідеології якомога ширшого кола людей, запровадила програму «коренізації», націлену на допомогу трудящим різних національностей у творенні власних національних інституцій. Проте підхід був класово вибіркоким, оскільки державні органи мали створювати рівні умови для розвитку національних культур саме трудящих, а культури мали бути пролетарськими за змістом. Це проявлялося у відкритті та розвитку освітніх установ: шкіл, технікумів, факультетів у вищих навчальних закладах, дошкільних закладів, а також у дозволі на функціонування національних засобів масової інформації, підготовці педагогів для викладання мовами національних меншин, розвитку національних літератур, театрів, хорових колективів. Та цей період тривав недовго. Наприкінці 20-х — початку 30-х рр. ХХ ст. державна політика у гуманітарній сфері була спрямована на їх згортання.

1930-ті — перша половина 1950-х рр. — «сталінізм»

Прихід до влади Й. Сталіна та період його управління країною позначився дуже складними і різноскерованими процесами. Усі офіційно визнані радянські національності повинні були мати свою національну культуру, історію, класичну літературу. Почався процес інтенсивного їх формування, який мав досить складний і суперечливий характер. З одного боку, всі складові національно-культурної спадщини проходили жорсткий відбір на їх відповідність основній ідеологічній лінії радянського керівництва, але з іншого — національно-культурні діячі могли використовувати національні символи чи постаті, які за різних обставин можна було представити борцями-революціонерами чи національними героями. Наприклад, в Україні цим стандартам відповідали Б. Хмельницький і Т. Шевченко. Крім того, національності, що проживали в СРСР, мали досить обмежене поле, де вони могли проявляти свою культуру (співи, танці, театр, національна кухня тощо).

Національність стала універсальним ярликом для класифікації та управління громадянами. У цей період національності припинили вважати

рівними. Була визначена ідеологічна ієрархія націй на чолі з «великим російським народом». Відповідно Україна та інші неросійські республіки вважалися «молодшими сестрами» у радянській «сім'ї народів». З'явилася нова категорія, так званий «народ-ворог». Якщо у 1920-х рр. СРСР був державою рівних національностей і нерівних класів, то наприкінці 1930-х рр. він перетворився на державу рівних класів і нерівних національностей, де центр дедалі більше ототожнювався з російською нацією.

Отже, радянська держава будувала свою міжнаціональну політику під гаслом про «дружбу народів», яке відтворювалося у підручниках, ЗМІ, політичних ритуалах, численних виставках, наочній агітації, закріплювалося у топонімах (назвах вулиць чи районів). У Радянському Союзі часто організовували тижні національних братніх культур однієї союзної республіки в іншій. Тоді ж відбувалися судові процеси, де приналежність до злочину визначалася за національною ознакою (наприклад, «справа єврейських лікарів» чи «українських буржуазних націоналістів»), етнічні депортації та репресії (наприклад, розстріл польських офіцерів під Харковом у 1940 р.) та політика примусового перемішування населення за рахунок трудової міграції. На підставі сфальсифікованих звинувачень у 1940-х рр. з місць свого історичного або постійного проживання були переселені етнічні поляки, німці, турки-месхетинці, народи Чечні, Інгушетії тощо. На території сучасної України найбільш масовою депортацією було переселення у травні 1944 р. близько 200 тисяч кримських татар у Середню Азію. Усі дії, скеровані на упослідження окремих національних спільнот, впливали не тільки на долі поодиноких громадян, але й змінювали етнічний склад цілих міст чи регіонів УРСР (АРК, Західна Україна, Одещина).

Натомість на індивідуальному рівні можемо говорити про такі процеси, як інтенсифікація контактів між культурними діячами та науковцями різних радянських республік, що сприяла процесові творчого та культурного обміну. Зростала кількість перекладів художніх творів, спільних виставок, що знайомили пересічних громадян з національною спадщиною і творчим доробком сусідніх народів. Політика інтенсивного перемішування населення через трудову міграцію сприяла збільшенню кількості міжнаціональних шлюбів і творчому взаємозбагаченню. Взаємопроникнення культур відбувалося через окремі особистості, які від народження мали одну національність, але, проживаючи в межах іншої республіки, зробили вагомий вклад у розвиток суспільства, яке стало їх другою Батьківщиною.

Водночас, пересічні мешканці Радянської України у щоденному житті стикалися з такими явищами, як неписані практики обмеження соціальної мобільності для представників окремих національностей, вкоріненням міжнаціональних стереотипів та упереджень, часто посилених радянською пропагандистською машиною стосовно «народів-ворогів», прихованими міжетнічними конфліктами і проявами ксенофобії, асиміляцією та русифікацією.

Середина 1950-х — 1980-ті рр. — реалізація ідеї створення нової спільноти «радянський народ»

Після смерті Й. Сталіна масові репресії та депортації на національному ґрунті припинилися, але у 50–80-х рр. ХХ ст. продовжувалися русифікація та асиміляція націй, посилювалася роль державної влади СРСР в уніфікації культурних процесів з метою творення нової спільноти — «радянського народу».

На ХХІІ з'їзді (1961 р.) було ухвалено рішення, що мали закріпити існування радянського народу. Вони стосувались перемішування населення через обмін кадрами, формування багатонаціональності союзних республік і поступової ліквідації кордонів між ними, подальшого зменшення відмінностей народів СРСР, об'єднавчої сили російської мови як мови міжнаціонального спілкування, неприпустимості національного «самообмеження». Ця політика тривала й у подальшому.

Друга половина 1980-х — початок 1990-х рр. — час «нового мислення» у зовнішній політиці та «придушення міжнаціональних конфліктів» у внутрішній

Етап розвитку радянської країни, який розпочався у середині 80-х років ХХ ст. разом з «перебудовою», позначився процесами культурно-національного піднесення національностей, що мешкали в СРСР. Спостерігалось зростання зацікавленості питаннями національної культури та історії, що призвело до появи нових інституцій. З іншого боку, національне відродження спричинило до вибуху низки міжнаціональних конфліктів на території СРСР. Це засвідчило, що за фасадом ідеологічних гасел про «дружбу народів» приховувалися етнічні проблеми. 14 листопада 1989 р. Верховна Рада СРСР ухвалила Декларацію про визнання незаконними та злочинними репресивні акти проти народів, що підпали під насильницьке переселення, та забезпечення їх прав. І почався складний і часто конфліктний процес їх повернення на Батьківщину. Суперечливість політики цього періоду полягала у тому, що, визнаючи право народів Європи на самовизначення (об'єднання Західної та Східної Німеччини, «оксамитові революції» у країнах Східної Європи), керівництво СРСР відмовлялося від розв'язання етнічних конфліктів всередині країни, що викликало все більший опір і посилювало відцентрові тенденції. (В. Дяків, В. Середя).

• Джерело 12 Офіційний документ

Щодо української мови: повна абсолютна рівноправність української і російської мов, рішуча боротьба проти всякої штучної українізації і русифікації і разом з тим усунення тих перешкод, які затримували б природний розвиток української культури, або які відрізували б українському селянству доступ до ознайомлення з російською культурою. [...] Мова викладання у школах повинна вводитися згідно з організованим волевиявленням населення, вираженого у вигляді постанови пленуму Ради або з'їзду Рад, що повинно

бути узаконено окремим декретом. [...] З метою сприяння вивченню комуністами української мови вважати необхідним введення викладання української мови як обов'язкового предмета в радпартшколах, виділивши йому достатню кількість годин з тим, щоб ті, які закінчують школу, фактично його знали. [...] Доручити компетентній особі написати історію України з марксистської точки зору. З огляду на те, що підручники є одним із засобів впливу на національні меншості і взагалі на національні групи, вжити заходів по усуненню національної пропаганди через підручники так, щоб кожна національна школа мала підручники рідною мовою в достатній кількості.

З директив пленуму ЦК КПУ(б)У з національного питання (17.10.1922) // Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК 1918–1941 рр. — Т. 1. — К.: Політвидав України, 1976. — С. 211–214 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/11750427/istoriya/iz_direktiv_plenumu_kpbu_natsionalnogo_pitannya.

• Джерело 13 **Думка дослідника**

Навесні 1923 року сьома конференція українських більшовиків бере курс на українізацію, що схвально сприймається серед люду. У травні уряд ухвалює постанову про українізацію шкіл, виховних культурно-освітніх закладів, у липні — про українізацію державного апарату. Чиновники, боячись втратити насиджені місця, змушені відвідувати курси і гуртки української мови, що дало певні результати. Уже 1927 року 70 відсотків урядових справ велися українською. Майже всі українські діти (97 відсотків) училися у школах рідною мовою, у кожному третьому ВНЗ лекції навіть із технічних предметів читалися українською. Українська мова впроваджувалася в офіцерських училищах, в частинах Червоної армії.

Про коренізацію // Науменко І. Українізація за ґратами [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/688/222/25013/>.

• Джерело 14 **Думка дослідника**

29 квітня 1924 р. відповідно до постанови президії ВУЦВК був утворений спеціальний державний орган, метою якого було встановити безпосередній зв'язок між урядом України і національними меншинами. Серед багатьох напрямів роботи Центральної комісії у справах національних меншостей при ВУЦВК був і культурний. У компетенцію Комісії входило сприяння розвитку шкільної та культурно-освітньої справи рідними мовами етнічних меншин.

Міронова І. С. Національні меншини України. Навчально-методичний посібник. — Миколаїв-Одеса: ТОВ Від, 2006. — С. 48.

• ДЖЕРЕЛО 15 Офіційний документ

В українізації держапарату досягнуті значні успіхи. Партія у справі українізації досягла значних результатів, але мовою повністю не оволоділа. ЛКСМУ значно відстає від партії [...] Профспілки досягли деяких результатів, проте індустріальні профспілки українізацію проводили мляво [...] В питанні українізації періодичного друку досягнуті [...] успіхи (61 % українських газет) [...] Продукція книговидавця українізується (у 1925 році 58 % — за назвами, 79 % — за тиражем, 58 % друкарських листів), але на українському книжковому ринку домінує книга російських видавництв (на 70–75 %).

Про попередні висновки щодо українізації (19.03.1926) // Із постанови Політбюро ЦК КП(б)У Про попередні висновки щодо українізації (19 березня 1926 р.) ПА ІІП при ЦК Компартії України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 105. — Арк. 141. Оригінал // Український історичний журнал. — 1992. — № 2. — С. 94–95 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/1991/2/12.pdf>.

• ДЖЕРЕЛО 16 Думка дослідника

Важливе місце серед заходів, передбачених політикою коренізації відводилось створенню мережі культурно-освітніх закладів. У столиці УСРР — Харкові, були представлені майже всі можливі форми національно-культурної роботи: національні клуби, червоні кутки, хорові капели, колективи художньої самодіяльності, театри, бібліотеки тощо. У сільській місцевості головною організаційною формою культурно-освітньої роботи були сільбуду. Завданням цих закладів було формування елементів політичної культури, роз'яснення сутності державної політики, залучення працюючих мас національних меншин до соціалістичного будівництва. Найдоступнішою та широко розповсюдженою формою культурно-освітньої роботи стали національні клуби.

На початку 1920 р. у місті діяв литовський робітничий клуб «Комуніст», латиський клуб «Дарбас», серед польського населення культурно-освітню роботу проводив робітничий клуб імені Варинського [...] Робота по культурному обслуговуванню вірменського населення була сконцентрована у робітничому клубі; серед [...] євреїв — у клубі ІІІ Інтернаціоналу; з представниками російської національності [...] у клубі «Металіст». Окрнацменкомісія 7 травня 1927 р. прийняла рішення про організацію німецького клубу.

Робота з нечисельними національними групами у місті (асирійцями, китайцями, грузинами, лезгинами та іншими), [...] була в основному зосереджена у червоних кутках. 1925 року у місті діяли корейський та литовський червоні кутки. У листопаді 1926 р. відкрився татарський червоний куток, а у листопаді 1927 р. — асирійський.

Культурно-освітню роботу серед греків, румун, угорців та болгар проводив балканський клуб, що почав свою роботу в 1924 р.

Гончарова О. С. Культурне життя національних меншин Харківщини 20-х — початку 30-х років ХХ століття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/kray/Goncharova.htm>.

• ДЖЕРЕЛО 17 **Думка дослідника**

Обов'язковою умовою для успішної реалізації політики коренізації було становлення видавничої справи мовами національних меншин. Цим займалась Всеукраїнська філія Центрального видавництва народів СРСР. Для забезпечення національних запитів видавалася різноманітна наукова, політична, технічна, сільськогосподарська література тощо. У 1926–1927 видавничому році Українська філія Центрвидаву випустила 99 назв книжкової продукції, з яких польською мовою — 34, німецькою — 24, єврейською — 23, болгарською — 17, грецькою — 1. [...]

Всього з 1926 до 1930 року Українська філія випустила 1194 назви різної книжкової продукції, загальним тиражем 7075,6 тис. примірників.

Із створенням видавництва розширився й випуск періодичних видань. У 1927 році передплатники могли виписати 56 журналів і 24 газети російською мовою, 3 журнали і 5 газет — мовою ідиш, 3 журнали і 2 газети — німецькою, 2 журнали та 1 газету — польською, 1 газету — молдавською й болгарською мовами.

Гончарова О. С. Культурне життя національних меншин Харківщини 20-х — початку 30-х років ХХ століття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/kray/Goncharova.htm>.

• ДЖЕРЕЛО 18 **Статистика**

У 1926–1927 навчальному році шкільна мережа для етнічних меншин на території України виглядала так: 354 польські школи (з них 20 семирічок), 620 німецьких (40 семирічок), 369 єврейських (130 семирічок), 74 болгарські (6 семирічок), 16 чеських, 20 татарських, 2 асирійські, 7 вірменських, 17 молдавських, 15 грецьких, 1 шведська.

1926 року в Україні вже існувало 85 клубів, 150 сільбудів, 441 хата-читальня, 213 бібліотек, 930 лікпунктів, 235 червоних кутків.

Якубова Л. Д. Національно-культурне життя етнічних меншин України (20–30 рр. ХХ ст.): коренізація і денационалізація // Укр. істор. журн. — 1998. — № 6. — С. 22–36 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/1998/6/3.pdf>.

• ДЖЕРЕЛО 19 **Думка дослідника**

Великим досягненням України в 20-х роках — першої половини 30-х років ХХ століття був розвиток культури національних меншин, які населяли республіку. Тут особлива заслуга НКО (Народний комісаріат освіти) України на чолі з Скрипником. З 1924 до 1939 року працювала в республіці національна комісія по справах неписьменності. 1925 року було створено 12 національних районів: німецький, болгарський, польський, 600 національних сільрад, з них 167 російських, 153 німецьких, 115 польських, 86 єврейських і ін. Уже в 1931 р. із 380 районів України 25 були національними, на території яких працювали

995 національних сілрад, де діловодство велось рідною мовою. 1925 року в Україні працювало 255 польських шкіл, 324 єврейських школи, 53 єврейські робітничі клуби, 12 польських, 6 латиських, 56 німецьких будинків культури, 16 німецьких хат-читалень і т. д.

Котляр Ю. Національні меншини південноукраїнського села в добу непу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://histans.com/JournALL/pro/pro_2010_19_2/1.pdf або <http://www.westudents.com.ua/3196-ukrayina-v-20-h-rokah-20-st.html>.

• Джерело 20 Громадська думка

Найбільша кількість вірмен (5 тис. осіб) проживала в Харкові. Тут для вірмен було створено клуб, школу на 90 місць, дитячий садок, який відвідувало 90 дітей, культурно-просвітницьку організацію «Хабтан» («Харківське товариство трудящих вірмен»), виходила газета «Кармир Уті» («Червоний шлях»). По одній вірменській школі було відкрито в Києві та Одесі, 12 шкіл нараховувалось у Криму. З ініціативи наркомату освіти для переведення на рідну мову культосвітніх установ, які обслуговували вірмен, у 1925 р. в Україні працювали вірменська хата-читальня, чотири пункти лікнепу.

Міронова І. С. Національні меншини України: Навчально-методичний посібник. — Миколаїв: ТОВ Від, 2006. — С. 224.

➔ ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Ознайомтеся з **Джерелами 11–20**. Коли і з якою метою почалася «коренізація»? У чому її суть?
- 2 На основі **Джерел 11–20** з'ясуйте, які форми та засоби використовувала радянська влада для задоволення національно-культурних потреб окремих етносів?
- 3 Прочитайте **Джерело 11**. У чому, на ваш погляд, полягала політична мета «коренізації»? На який результат цієї політики розраховував радянський уряд?
- 4 Знайдіть у **Джерелах 12–15** факти, що демонструють проблеми під час проведення «коренізації». Чому це відбувалося?

* ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1 Напишіть твір-роздум, в якому висловіть свої міркування про позитивні та негативні наслідки «коренізації» в Україні для українців та національних меншин.
- 2 Випишіть основні напрямки культурно-освітньої діяльності під час «коренізації».
- 3 Знайдіть візуальні та статистичні джерела 20-х рр. ХХ ст. і створіть колаж «Національно-культурний розвиток у роки «коренізації».

• ДЖЕРЕЛО 21 **Громадська думка**

У 1928–1932 рр. виходили циганською мовою журнали «Романи», «Зоря», «Нево дром», букварі, підручники, науково-популярна і художня література. У 1931 р. створений єдиний у світі циганський театр «Ромен».

Макарчук С. А. Етнографія України: Навчальний посібник. — Львів: Світ, 2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/part22/2214.htm.

• ДЖЕРЕЛО 22 **Офіційний документ**

Центральний Комітет ВКП(б) и РНК Союзу РСР постановляють:

1. Ввести викладання російської мови як предмета вивчення у школах національних республік і областей з першого вересня 1938 року, запропонувавши ЦК нацкомпартій і РНК республік забезпечити видання відповідних законів.

2. Вивчення російської мови у всіх неросійських школах ввести з другого класу і у всіх неповних середніх і середніх школах — з третього класу навчання.

Российский государственный архив новейшей истории. — Ф. 89. — Оп. 62. — Спр. 8. — Арк. 1–6.

• ДЖЕРЕЛО 23 **Офіційний документ**

Обидві Договірні Сторони зобов'язуються після підписання цієї угоди приступити до евакуації всіх громадян української, білоруської, російської і русинської національностей, що проживають в Хелмському, Грубешувському, Томашувському, Любачувському, Ярославському, Перемишльському, Ліськовському, Замостінському, Красноставському, Білгорайському, Влодавському повітах і в інших районах Польщі, де можуть виявитися громадяни української, білоруської, російської і русинської національності, які побажають переселитися з території Польщі на Україну, та приступити до евакуації всіх поляків і євреїв, що перебували в польському громадянстві до 17 вересня 1939 року, які проживають в західних областях УРСР і бажають переселитися на територію Польщі.

Угоди між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР (уринок). — Люблін, 9 вересня 1944 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/tpart22/isx22154.htm>.

• ДЖЕРЕЛО 24 **Офіційний документ**

Державний Комітет Оборони постановляє:

1. Усіх татар вислати з території Криму і поселити їх на постійне проживання спецпоселенцями у райони Узбецької РСР. Виселення покласти на НКВС СРСР. Зобов'язати НКВС СРСР (т. Берія) виселення кримських татар завершити

до 1 червня 1944 року [...]. Майно, яке залишилося на місці, будинки, допоміжні споруди, меблі і присадибні земельні ділянки приймаються місцевими органами влади; усю продуктивну та молочну худобу, а також домашню птицю приймає Нарком'ясомолпром, усю сільськогосподарську продукцію — Наркомзаг СРСР, коней та іншу робочу худобу — Наркомрадгосп СРСР [...].

3. Зобов'язати секретаря ЦК КП(б) Узбекистана т. Юсупова, Голову РНК УзРСР т. Абдурахманова і Народного Комісара Внутрішніх Справ УзРСР т. Кобулова до 1 червня ц. р. провести наступні заходи з прийому та розселенню спецпереселенців:

а) прийняти та розселити в межах УзРСР 140–160 тис. чоловік спецпереселенців — татар, які направляються НКВС СРСР з Кримської АРСР.

Постанова Державного Комітету Оборони СРСР від 11 травня 1944 р. (уривок) // Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. В 2 ч. — К., 1997. — Ч. 2. — С. 379–382.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Прочитайте **Джерела 11, 21–24**. Якими засобами радянська влада реалізувала міжнаціональні культурні завдання у 1930–1940-х рр. XX ст.?
- 2 Як дії радянського та польського урядів стосовно українців, росіян, білорусів, русинів (**Джерело 23**), татар (**Джерело 24**) впливали на їхній культурний розвиток? Наведіть аргументи.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1 Знайдіть приклади (фото, статистичні дані, плакати, образи в художній літературі, творах образотворчого мистецтва), які демонструють розвиток культури етнічних меншин в Україні в 1930–1940-х рр. XX ст.
- 2 Підготуйте твір-роздум: «СРСР — держава рівних класів і нерівних національностей: досвід сталінізму».

• ДЖЕРЕЛО 25 Візуальні матеріали. Листівки

[Електронний ресурс]. —
Режим доступу: <http://soviet-life.livejournal.com/1448541.html#cutid1>.

Худ. Ю. Михайлов,
Радянська Україна, 1969 р.

Худ. Е. Рапопорт,
Советский художник, 1965 р.

[Електронний ресурс]. —
Режим доступу: <http://soviet-life.livejournal.com/1448541.html#cutid1>.

Худ. М. Гольц, 1960-ті рр.

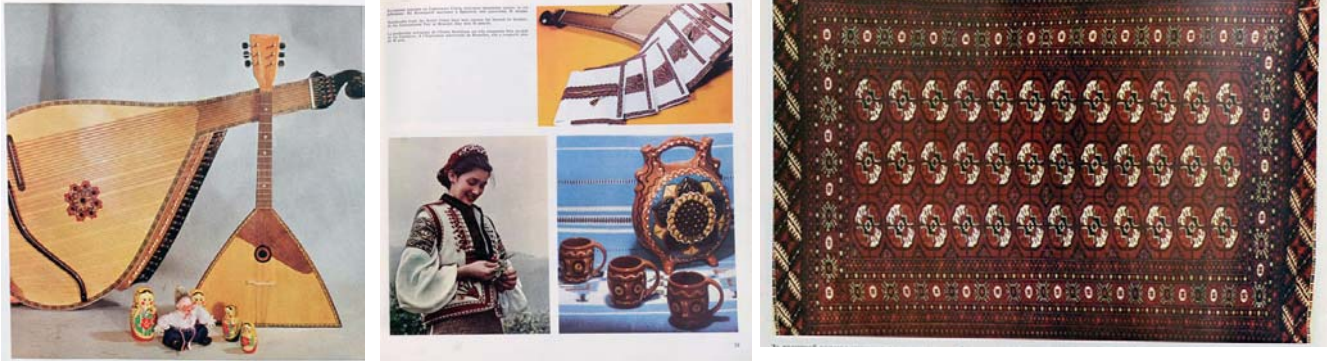

Худ. А. Горпенко, 1962 р.

• **ДЖЕРЕЛО 26** Візуальні матеріали. Ілюстрації з книги «Сувеніри народів СРСР»

Всесвітня виставка в Брюсселі.

Кустарні вироби з СРСР отримали визнання та 36 нагород.

Зображення елементів національної культури: українська бандура; російська балалайка; українська вишивка; туркменські та азербайджанські килими [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sovietlife.livejournal.com/tag/%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0>.

➔ **ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ**

- 1 Розгляньте **Джерело 25**. Що ви бачите на листівках? Для чого, на вашу думку, випускали і популяризували такі листівки? Які ознаки національної ідентичності зберегли художники в зображенні людей? З якими символами радянської влади вони поєднуються? Чому?
- 2 Розгляньте **Джерело 26**. Чому саме такі традиційні предмети побуту були обрані для виставки? Висловіть міркування про вплив експонатів виставки на свідомість європейців щодо розвитку національних культур СРСР.

* **ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ**

- 1 Знайдіть листівки, фото, значки, ілюстрації радянської епохи вдома або їх зображення у бібліотеках чи у мережі Інтернет. Яку інформацію про минулі часи вони нам можуть надати?
- 2 Підготуйте 3–5 запитань про взаємодію представників різних національностей в СРСР. Проведіть інтерв'ю зі своїми родичами або сусідами, які пам'ятають своє життя у СРСР. Порівняйте відповіді із зображеннями.
- 3 Напишіть твір-роздум на тему: «Правда та міф про міжнаціональні відносини в УРСР».

• ДЖЕРЕЛО 27 Громадська думка

У післявоєнний період з'явилися нові форми культурних взаємозв'язків: обмін радіо- та телепередачами, організація кінофестивалів. Розвивалися зв'язки між літературно-художніми об'єднаннями, зокрема, ім. Т. Шевченка з українського м. Стрия Львівської області і з вірменського м. Іджевана.

Вірменською мовою перекладено твори класиків української літератури, збірники дитячих творів українських письменників. З метою підготовки перекладачів у Київському і Єреванському університетах відбувався обмін студентами-філологами. Плідність зв'язків народів України та Вірменії засвідчило видання 1989 року української антології «Вірменської класичної поезії». На мову Т. Шевченка її переклали 42 українських поети. У Київському університеті на філологічному факультеті створено лабораторію, де студенти вивчали вірменську мову, літературу. У 1960–1980-х рр. українською мовою були перекладені твори вірменських письменників. Видано 47 назв книг вірменських письменників загальним тиражем 17 тис. екземплярів. На слова вірменських поетів композитори України створили романси і пісні.

Відбулися гастролі вірменських театрів в Україні і навпаки. Музей народного мистецтва Вірменії організував виставку творів самодіяльних художників і народних майстрів у Львові (1984 р.), виставки учасників гуртків художньої самодіяльності у м. Ялті (1985 р.). В Україні в 1960–1980-ті рр. експонувалися 15 персональних і дві колективні виставки творів вірменських художників.

Вірмени України за часів радянської влади. — С. 224–228 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/metodser/87/146.pdf>.

• ДЖЕРЕЛО 28 Свідчення очевидця

1965 року Іван Дзюба опублікував свою книжку «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Безпосереднім поштовхом для написання цієї праці стало проведення в 1965 р. в Україні репресій проти діячів культури (у серпні–вересні 1965-го року в Києві, Львові, Луцьку, Івано-Франківську та Тернополі були заарештовані кілька десятків осіб). У праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюба доводив, що компартія ще за часів Сталіна перейшла на позиції російського великодержавного шовінізму. Свою аргументацію автор побудував переважно на цитатах з творів Леніна та партійних документів 20-х років. Він вважав, що КПРС у своїй політиці щодо народів УРСР відійшла від ленінських принципів національної політики.

«Інтернаціоналізм чи русифікація?» в долі України і долях людей [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://khp.org.index.php?id=1154033575>.

• ДЖЕРЕЛО 29 Офіційний документ

У сучасному вигляді всіх націй і народностей, у динамічному зростанні їхньої економіки і культури втілена могутня сила дружби народів. Історичні досягнення народів СРСР — результат їхньої об'єднаної праці, послідовного втілення у життя національної політики КПРС. У процесі соціалістичного будівництва склалася історична спільність людей — радянський народ. Будівництво комунізму спільною працею радянських націй і народностей, посилення їхніх економічних, політичних, культурних зв'язків ведуть до ще тіснішого їх об'єднання.

О подготовке к 50-летию образования Союза Советских Социалистических Республик. Постановление ЦК КПСС. — М.: Политиздат, 1972. — С. 6–7.

• ДЖЕРЕЛО 30 Офіційний документ

Ми обґрунтовано пишаємося досягненнями радянської багатонаціональної соціалістичної культури. Вбираючи у себе багатство національних форм і барв, вона стає унікальним явищем у світовій культурі. Але важливо, щоби здоровий інтерес до всього цінного, що є у кожній національній культурі, не відбивався у спробах відгородитися від об'єктивних процесів взаємодії і зближення національних культур. Це потрібно мати на увазі тоді, коли під виглядом національної самобутності у деяких творах літератури та мистецтва, наукових працях робляться спроби представити в ідеальних тонах реакційно-націоналістичні і релігійні пережитки, які суперечать нашій ідеології, соціалістичному способу життя, науковому світогляду.

XXVII съезд КПСС. Стенографический отчет. — Т. 1. — М.: Изд-во политической литературы, 1986. — С. 132 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.guma.oglib.ru/bgl/2431.html>, http://www.lib.ru/MEMUARY/GORBACHEV/doklad_xxvi.txt_with-big-pictures.html.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Прочитайте **Джерела 27–30**. Яку мету ставили державні та партійні органи, залучаючи національний елемент до радянської соціалістичної культури?
- 2 Опрацювавши **Джерело 27**, перелічіть нові форми і способи культурної взаємодії? З чим, на вашу думку, була пов'язана їх поява? Яку роль вони відігравали у реалізації державного проекту створення «радянської людини»?
- 3 Висловіть думку про міжкультурні та міжнаціональні відносини в СРСР у період розвинутого соціалізму. Як реагувало керівництво країни на культурно-національне відродження у союзних республіках (**Джерело 30**)?

* ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1 Знайдіть 5–7 візуальних джерел. Вони мають ілюструвати культурну взаємодію у 50–80-х рр. ХХ ст. через діяльність товариств, шкіл, мистецьких колективів (театрів, хорів, ансамблів), визначних діячів культури тощо. Інформацію можна відшукати у сімейних фотоальбомах, книгах, що видавалися у ці часи, а також у мережі Інтернет. Використавши опрацьовані джерела, підготуйте колаж і презентацію. Зробіть висновок щодо міжнаціональних культурних взаємодій.
- 2 Ознайомтеся з повним текстом праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» за посиланням **Джерела 28**. Використавши цей матеріал, складіть перелік проблем, які, на думку автора, зумовили труднощі міжнаціональних та міжкультурних контактів народів СРСР.

▶ Методичні поради

«Німа дискусія»

У матеріалі, присвяченому огляду міжнаціональних відносин в УРСР, можна використати метод «німої дискусії».

Ознайомтеся з джерелами до теми. Розробіть і запропонуйте учасникам кілька (від 2 до 5-х — залежно від розміру аудиторії) дискусійних запитань.

Запишіть по одному з них на великому аркуші формату А 1 або А 3, розвішайте їх у кутках аудиторії. Після цього кожен учасник має підійти до всіх запитань, прочитати їх і написати, що він думає з цього приводу. Кожен наступний «диспутант» має ознайомитися з думкою попередніх учасників. І відреагувати не тільки на запитання, але й на думки інших. Усі присутні в аудиторії повинні написати свої міркування до запропонованих учителем запитань.

Об'єднайтеся у групи відповідно до кількості запитань. Кожна група отримує аркуш з обговореними запитаннями і готує рецензію. У ній подає критичні зауваження (бажано із залученням інформації з домашнього читання). На основі отриманих рецензій можна провести дискусію.

Проект «Один місяць з минулого»

Ознайомтеся з матеріалами підшивки районної, міської, обласної газети або суспільно-політичного, культурно-мистецького журналу радянського періоду у бібліотеці. Виберіть номери газети чи журналу, що виходили, наприклад, у місяць народження одного з ваших батьків (дідусів чи бабусь) і проаналізуйте їх.

Зробіть презентацію про те, як представлялися міжнаціональні відносини в СРСР у тогочасних періодичних виданнях.